

PARTIKLER I INDEKLIMAET - ET SUNDHEDSPERSPEKTIV

AGENDA

---

1. Om partikler

Forskellige partikelstørrelser
Partikler i kroppen
Sundhedseffekter

2. Indeklima i vores bolig

Kilder til partikler
Min forskning med fokus på forsøg med stearinlys, stegeos og e-cigaretter
Konklusioner på min forskning – og hvad gør vi så herfra?

3. Indeklima i folkeskolen

Indeklimaet i de danske folkeskoler
Sundhedskonsekvenser
Hvad kan vi gøre?

OM PARTIKLER

Particulate matter (PM) er et mix af luftbårne ekstremt små faste partikler og væskedråber.

Beskrivelse og indsamling af partikler er baseret på partikelstørrelse (målt som den aerodynamiske diameter i mikrometer).

Grove partikler: 2.5-10 μm

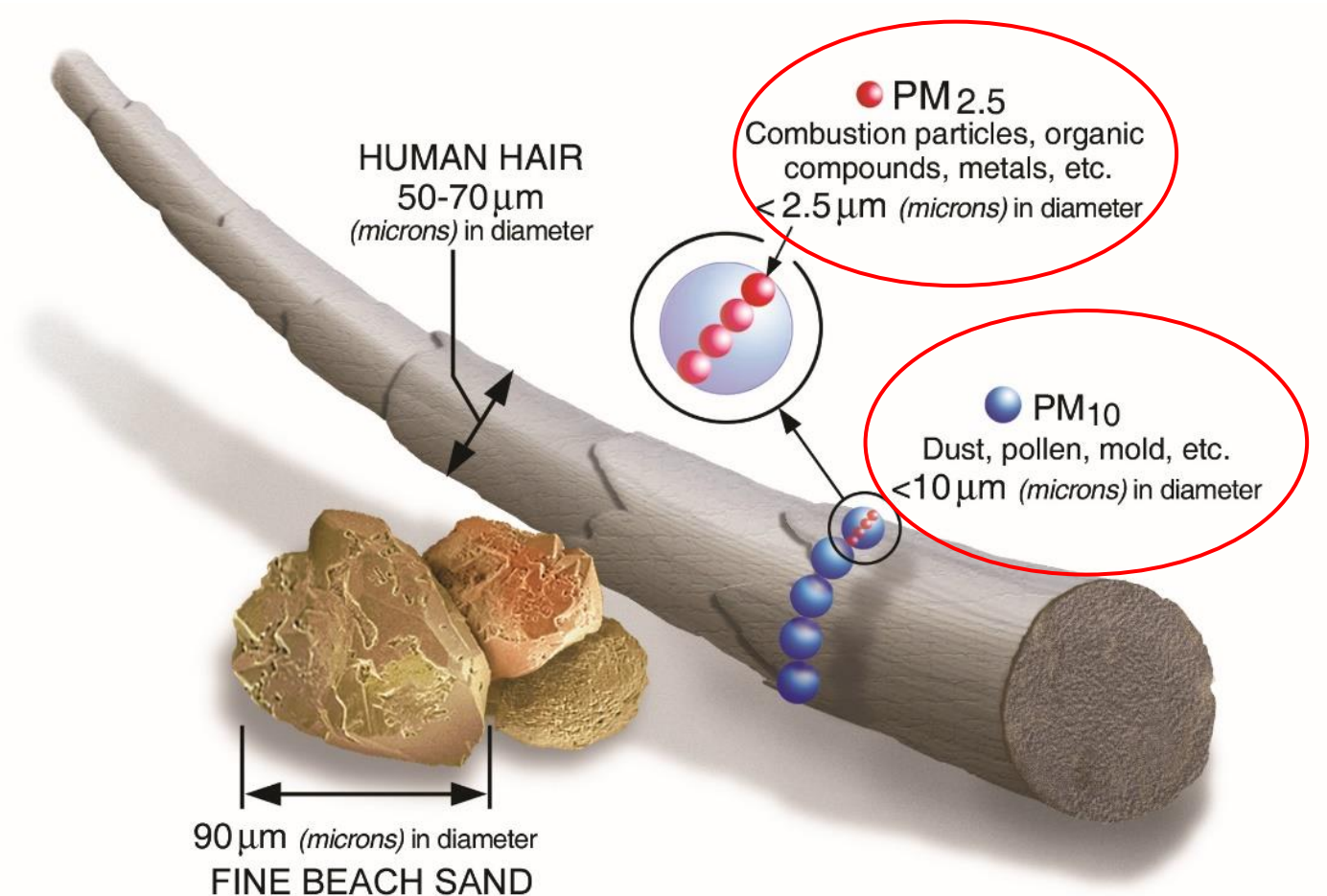
Fine partikler: $\leq 2.5 \mu\text{m}$

Ultrafine partikler: $\leq 0.1 \mu\text{m}$

PM₁₀ < 10 μm

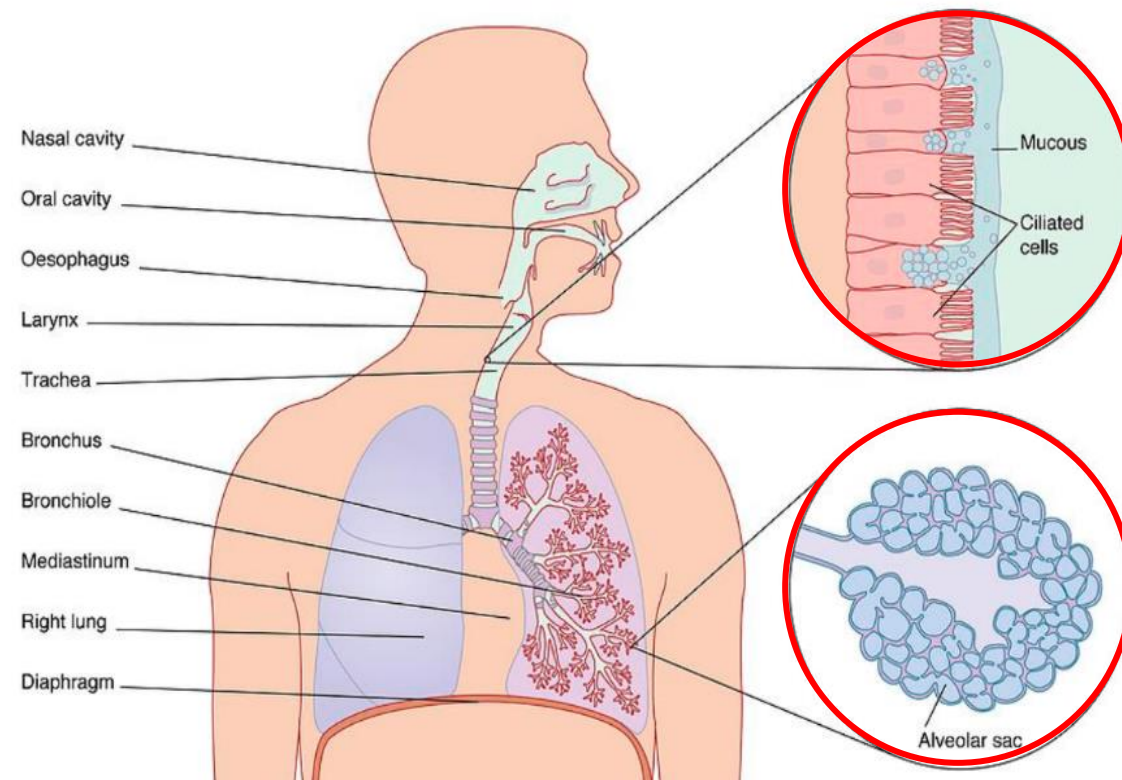
PM_{2.5} $\leq 2.5 \mu\text{m}$

PM_{0.1} $\leq 0.1 \mu\text{m}$

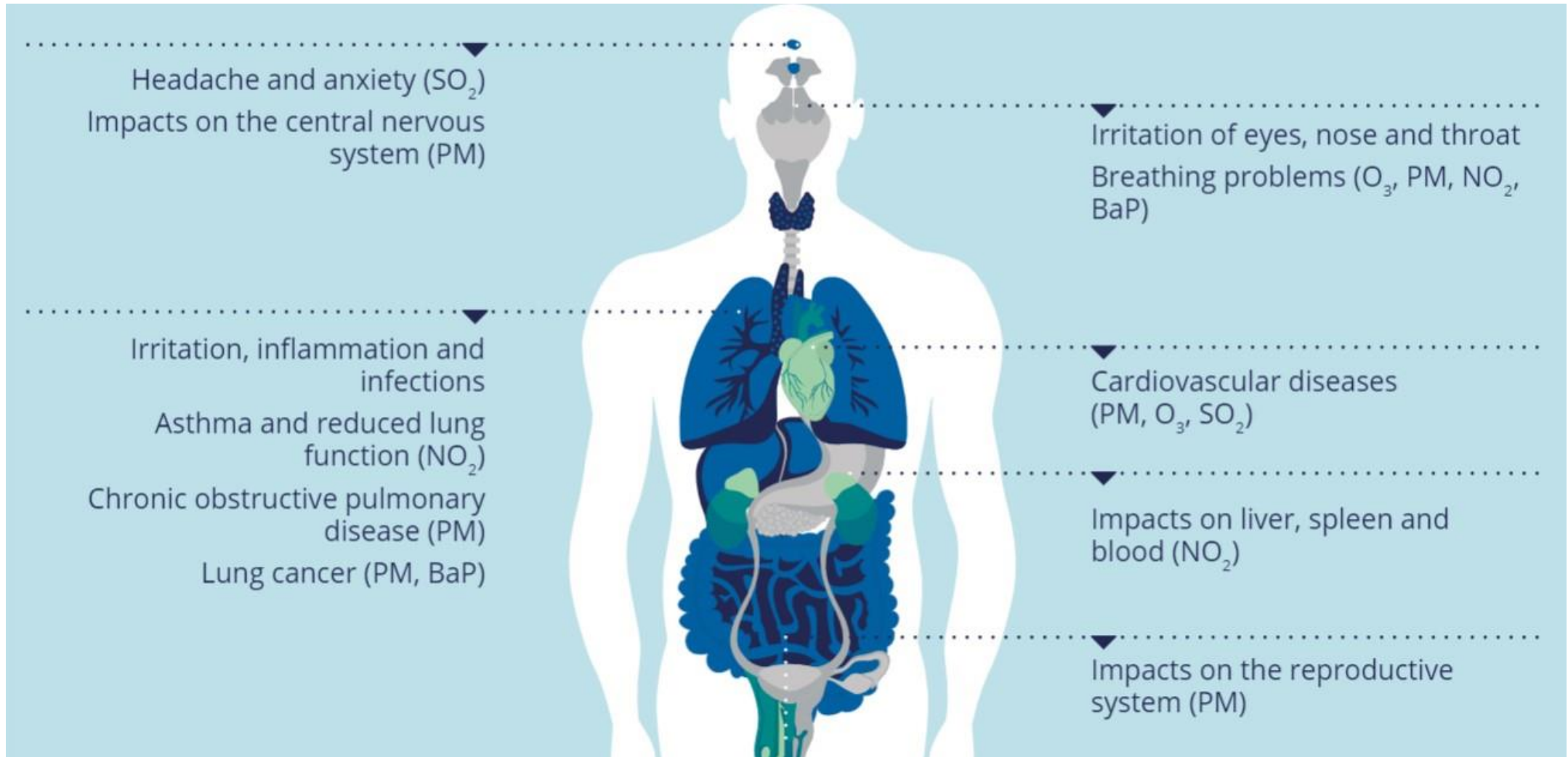
PARTIKLER I KROPPEN

---

*Alveolerne
= de mindste lungesække

DOKUMENTEREREDE SUNDHEDSEFFEKTER

EKSEMPEL

Indånding af partikler og udvikling af hjertekarsygdom via akutfase-respons

En mulig virkningsmekanisme

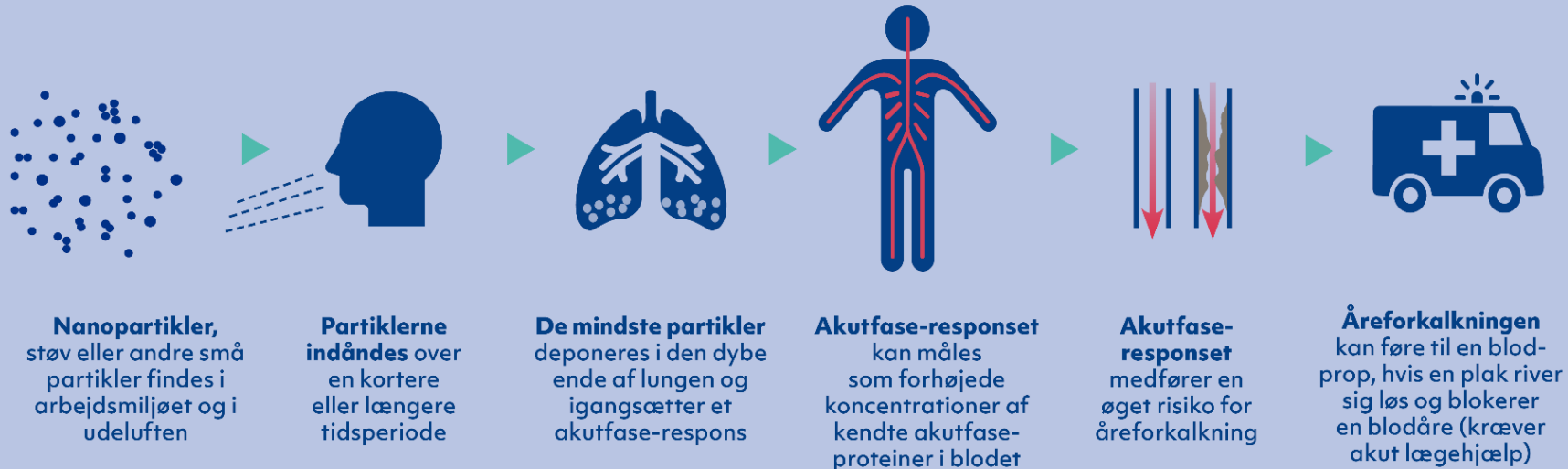

Illustration: Trine Larsen

Ny forskningsviden

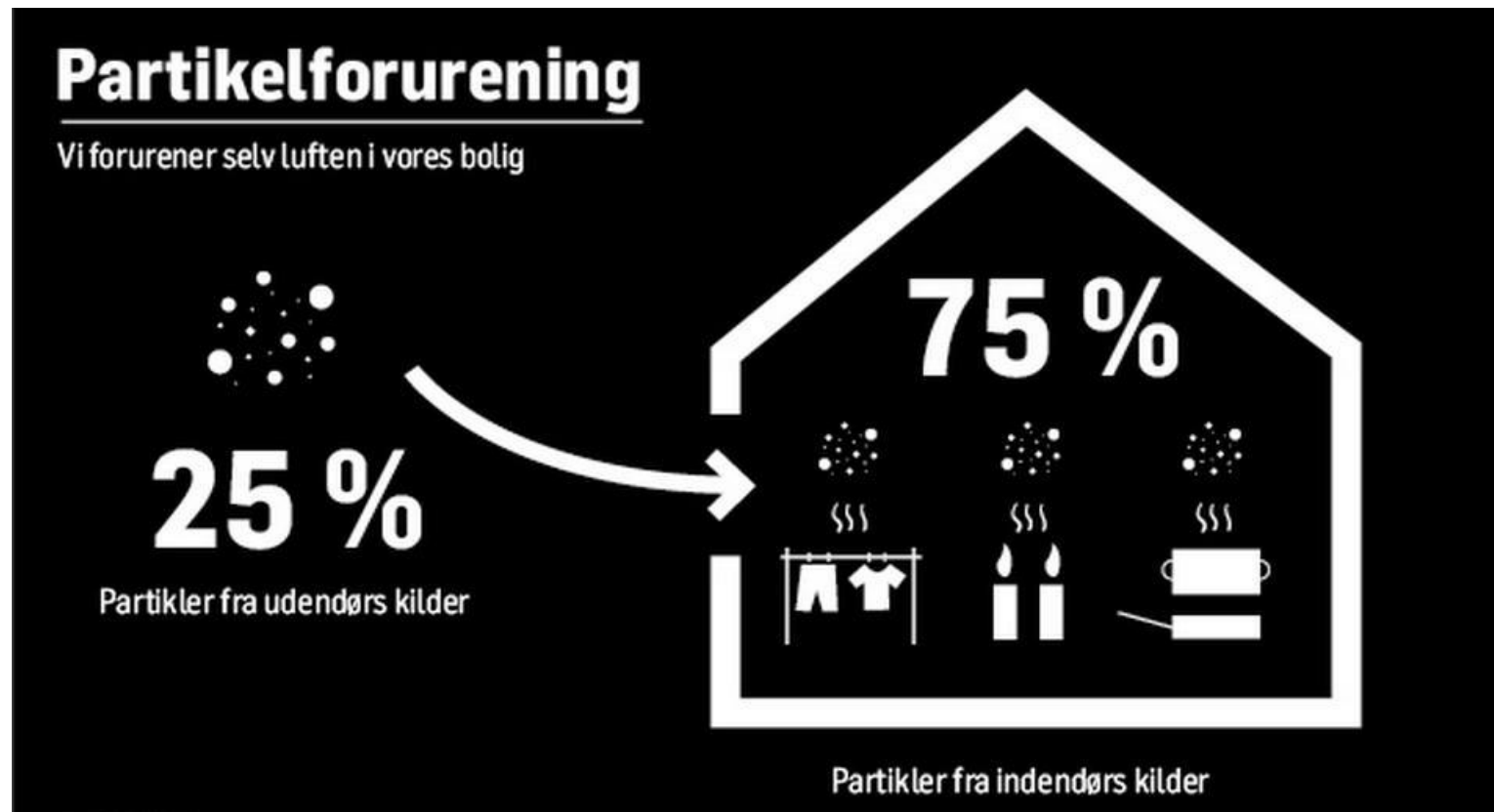
Etableret forskningsviden

Kilde: Professor Ulla Vogel, NFA

INDEKLIMA I VORES BOLIG

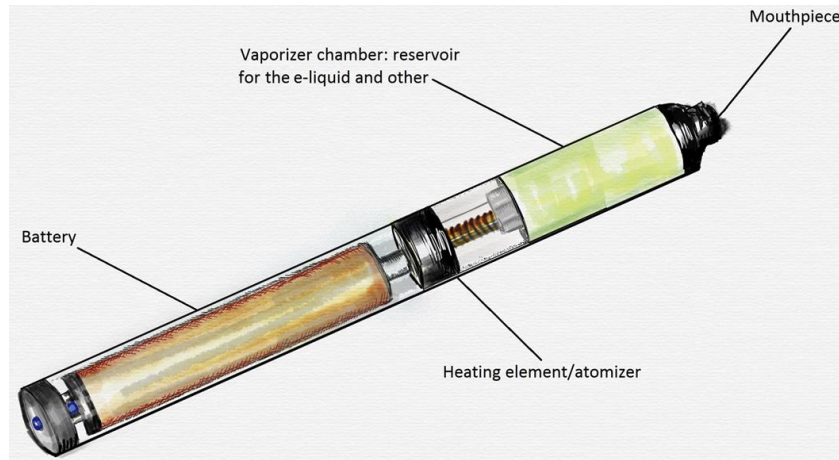
Vi opholder os op mod 90% af vores tid inden døre → vores indeklima har stor betydning for vores helbred og velvære.

KILDER TIL PARTIKLER I INDEKLIMAET

I MIN PHD

...har jeg fokuseret på de sundhedsskadelige effekter, der kan opstå hos os mennesker efter eksponering for indendørs partikelforurening.

Formålet var at undersøge de akutte helbredseffekter af korttidseksponering for henholdsvis stegeos, tændte stearinlys og **passiv damp** fra e-cigaretter. Dette er undersøgt blandt personer med **lungesygdom**.

Det er undersøgt i to forskellige eksponeringsstudier.

EKSPONERINGSFORSØG FORKLARET

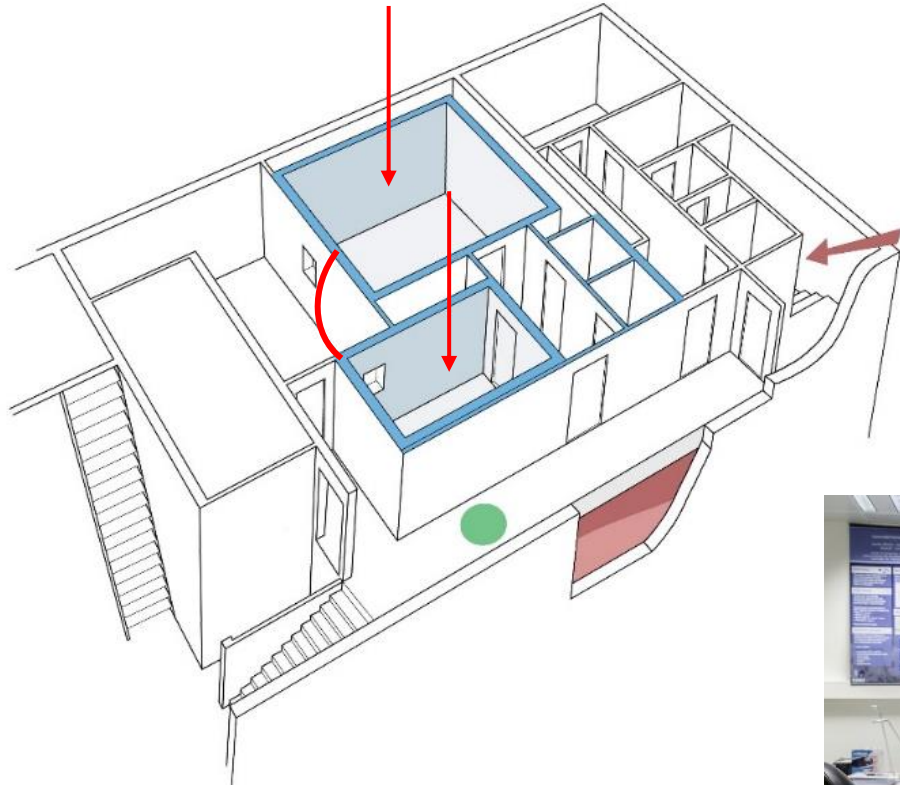
Kontrollerede eksponeringsforsøg med mennesker er eksperimenter hvor frivillige deltagere eksponeres for en eller flere forureningskomponenter i et kontrolleret korttids-scenarie.

Formålet er at øge vores viden om de biologiske forandringer/mekanismer, der sker i kroppen forårsaget af den specifikke eksponering.

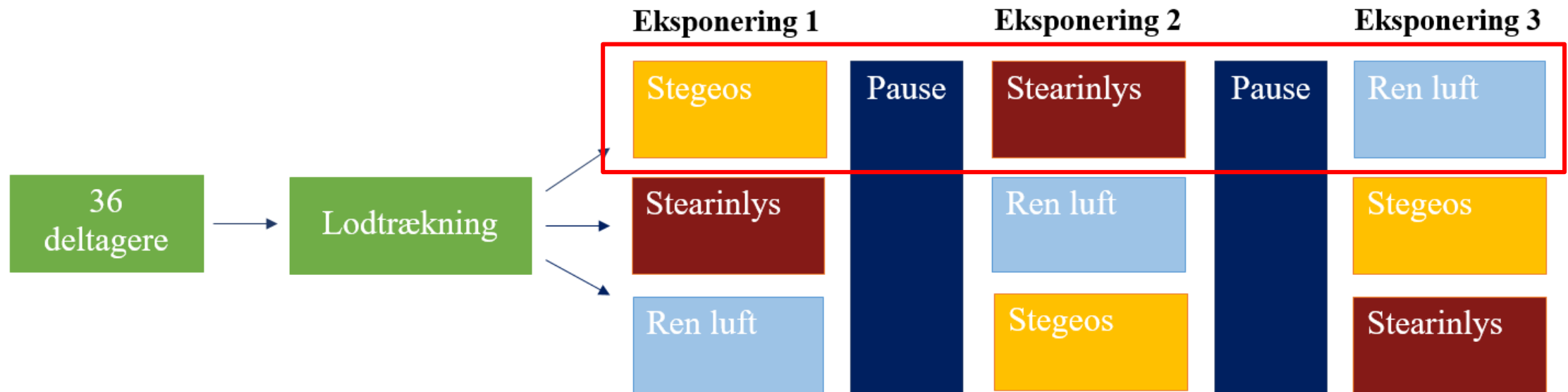
I eksponeringsforsøg undersøger vi tidlige og forbigående effekter uden at forårsage sygdom, samtidig med at vi sikrer deltagernes sikkerhed samt følger nationale og internationale etiske kodeks.

KLIMAKAMRENE, AU

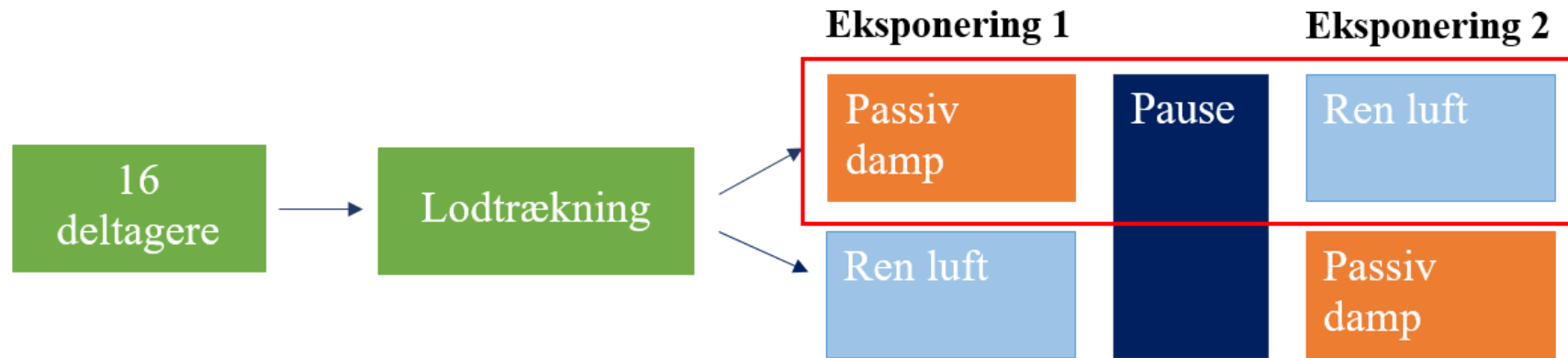
STUDIEDESIGN: RCT

Overkrydsningsdesign.
Eksponering: 5 timer.
Pause: 14 dage.

STUDIEDESIGN: RCT

Overkrydsningsdesign.
Eksposering: 4 timer.
Pause: 14 dage.

---

36 unge ikke-rygende individer med mild astma (alder: 18-25 år)

Ingen brug af medicin på dage med eksponering eller 48 timer forud for eksponering.

Ingen brug af langtidsvirkende medicin.

Deltagerne blev eksponeret for følgende PM_{2.5}-niveauer:

Stegeos: 96,1 µg/m³

Tændte stearinlys: 89,8 µg/m³

Ren luft: 5,8 µg/m³

Fire deltagere blev eksponeret ad gangen.

---

16 ikke-rygende ældre med KOL (alder: 56-77 år)

Ingen brug af medicin på dage med eksponering eller 48 timer forud for eksponering.

Ingen brug af langtidsvirkende medicin.

Deltagerne blev eksponeret for følgende $PM_{2.5}$ -niveauer:

E-cigaretter: median $18 \mu\text{g}/\text{m}^3$ (range: $8\text{-}333 \mu\text{g}/\text{m}^3$)

Ren luft: $<6 \mu\text{g}/\text{m}^3$

To-tre deltagere blev eksponeret ad gangen.

PARTIKLER – HVAD MÅLTE VI?

Størrelsesfordelinger (SMPS).

Masse (PM-filtre og DustTrak).

Hygroskopicitet (Humidifier på SMPS).

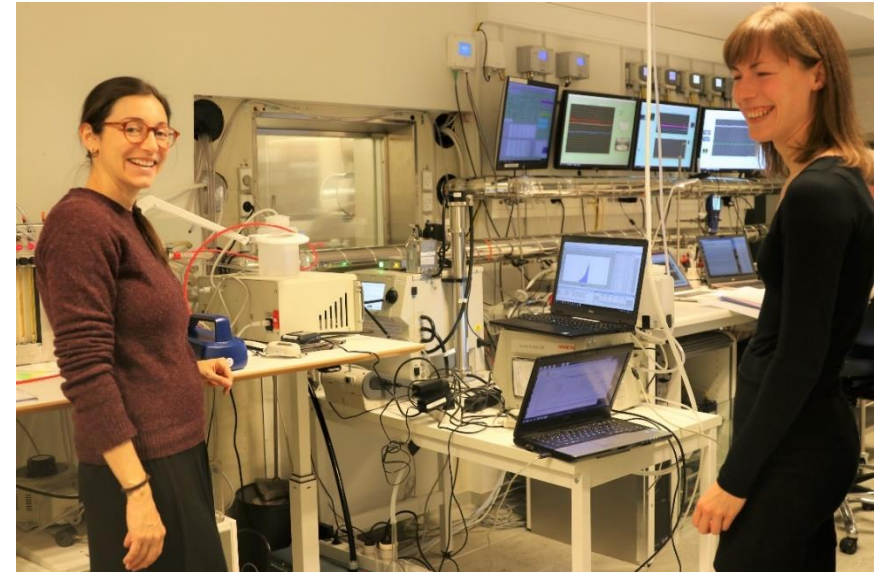
Øvrige

CO₂, temperatur og luftfugtighed

VOC'er (stegt flæsk)

NO₂ (stearinlys)

Nikotinfiltre (e-cigaretter)

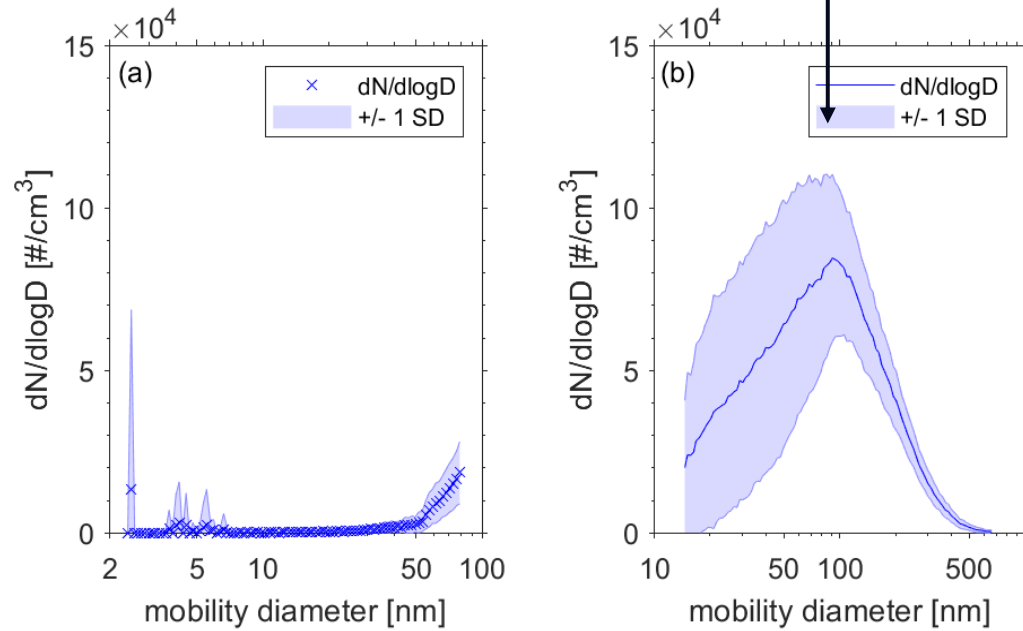

PARTIKLER – HVAD FANDT VI?

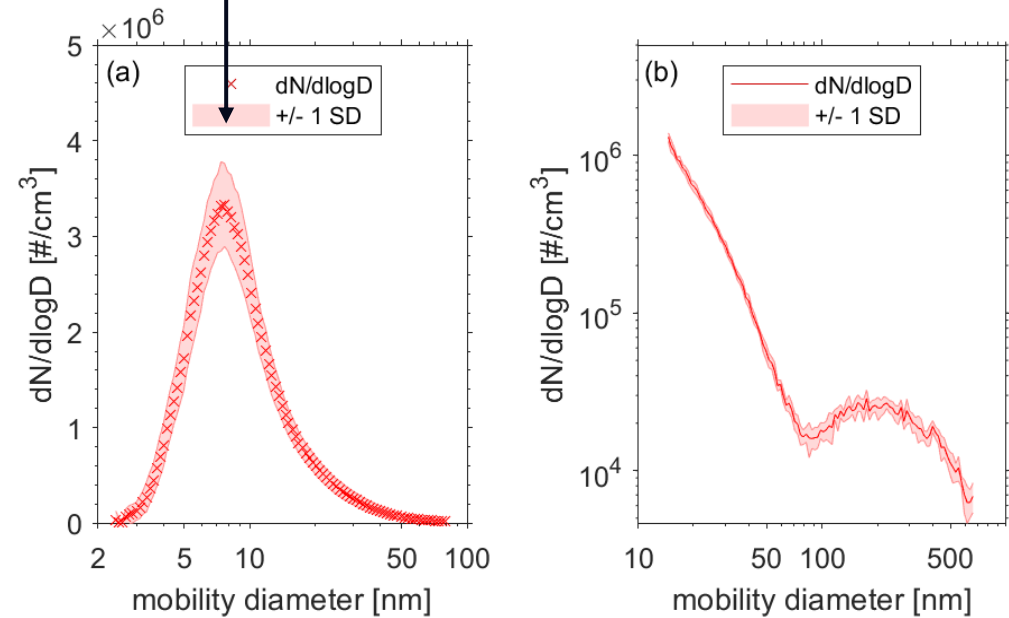
Vi ser på størrelsesfordelinger!

Steegeos

Modes for diameters: ~80 nm.

Stearinlys

Modes for diameters: ~7.5 nm.

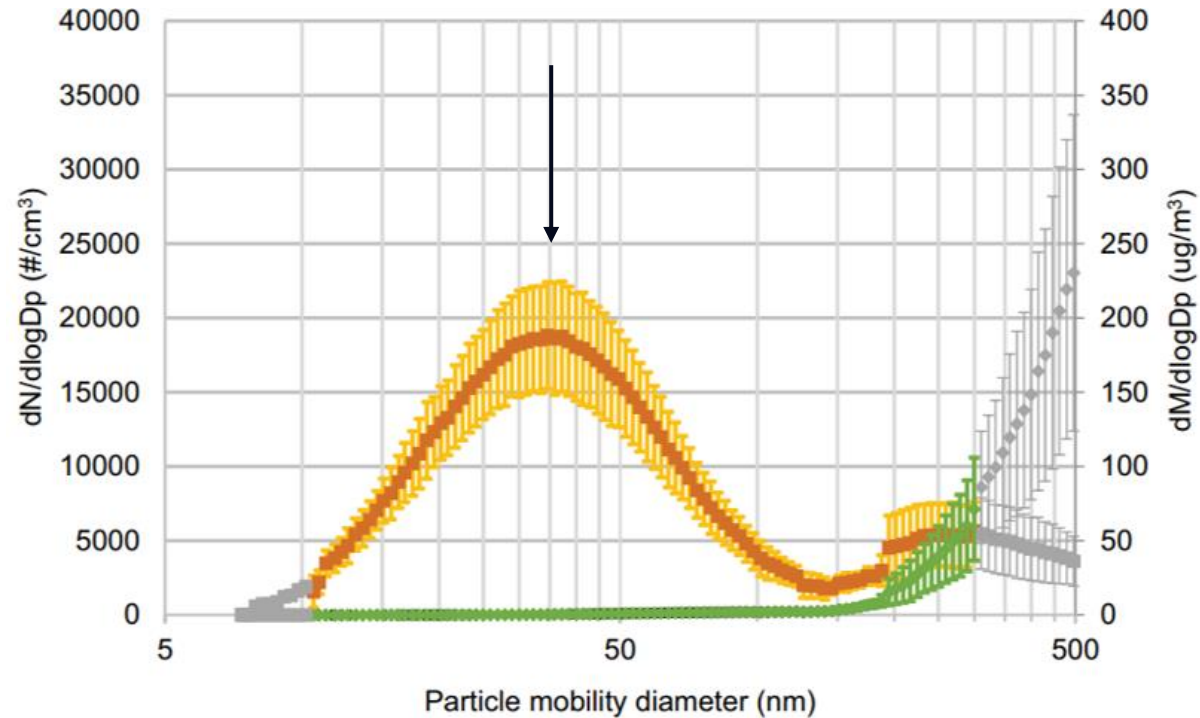

PARTIKLER – HVAD FANDT VI?

—
Vi ser på størrelsesfordelinger!

E-cigaretter

Modes for diameters: ~30-40 nm.

HELBRED – HVAD MÅLTE VI?

Næsevolumen

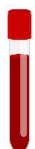
Inflammationsmarkører i næsen (næseskyl)

Inflammationsmarkører i alveolerne (PExA)

Lungefunktionstest

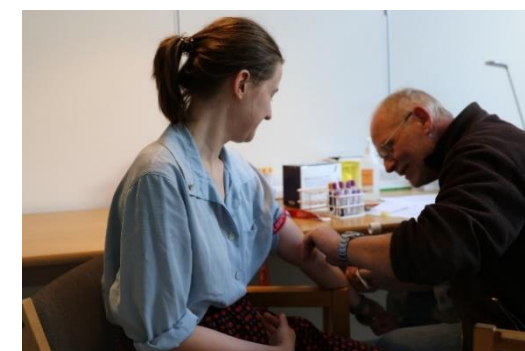
NO i udåndingsluften

Inflammationsmarkører (fedt, cytokiner, DNA-skader, etc.) i blodet.

Selvrapporterede symptomer i løbet af eksponeringen.

0 t undersøgelse	Eksponering	5 t undersøgelse	...	24 t undersøgelse
---------------------	-------------	---------------------	-----	----------------------

HELBRED – HVAD FANDT VI?

Objektive helbredsmålinger og selv-rapporterede symptomer:

Stegeos

Mere fedt i blodet → åreforkalkning.

DNA-skader → mutationer → kræft.

Mindre næsevolumen (mænd) → betændelsestilstand.

Påvirkning af de mindste luftveje (alveolerne).

Mange flere symptomer og mindsket velvære sammenlignet med ren luft.

Stearinlys

Inflammationsmarkør (CCL2) i blodet steg.

NO i udåndingsluften faldt (mænd).

Påvirkning af de mindste luftveje (alveolerne).

Øjen- og næseirritation sammenlignet med ren luft.

HELBRED – HVAD FANDT VI?

Objektive helbredsmaalinger og selv-rapporterede symptomer:

E-cigaretter

Mere fedt og kolesterol i blodet → åreforkalkning på sigt.

Tendens til fald i lungefunktion.

Påvirkning af de mindste luftveje (alveolerne).

Irritation i hals og hostetrang sammenlignet med ren luft.

* OBS: lille studie (få deltagere) og meget lave eksponeringsniveauer!

KONKLUSIONER

Kortvarig partikelforurening i indeklimaet kan føre til flygtige helbredseffekter som mild inflammation (betændelsestilstand) og forringet velvære.

→ Eksponering for partikler i indeklimaet er således potentielt skadeligt.

- Stearinlys og særligt stegeos påvirkede unge med mild astma i både lunger og blod. Derudover rapporterede de unge nedsat velbefindende ved især stegeos.

- Passiv damp fra e-cigaretter påvirkede luftvejene og fedtniveauet i blodet hos ældre med KOL.

* NB: Flere af disse fund er nye og kræver yderligere undersøgelser. Studierne har begrænsninger og vi opfordrer til mere forskning!

PERSPEKTIVER – HVAD GØR VI SÅ NU?

Nationale forebyggende tiltag

- Guidelines, råd og viden til befolkningen.
- Tekniske løsninger → øge ventilation indendørs.
- Forbyd salg af e-cigaretter.

Individuelle forebyggende tiltag

- Stegeos: Anvend emhætte, luk døre til køkken, luft ud med gennemtræk.
- Stearinlys: Begræns forbruget. Undgå blafrende flamme. Luft ud når lysene er slukket. Anvend LED-lys.
- E-cigaretter: Stop brugen af e-cigaretter. Damp ikke indendørs.

Ni nyttige indeklimaråd

Tør tøj udendørs

Luft ud mindst tre gange dagligt

Luft ud før sengetid

Undgå plastiklegetøj fra før 1999

Fjern støv

Undgå stearinlys

Luk døren når du laver mad og brug emhætten

Lad døren stå åben om natten

Luk døren til fugtige rum

INDEKLIMA I SKOLER

HVORDAN STÅR DET TIL?

> 1/2 mio. børn går i folkeskolen.¹

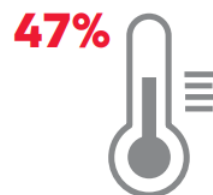
9% dårligere testresultater ved dårligt indeklima.²

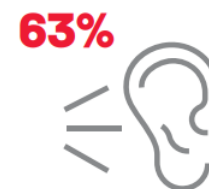
90% af landets folkeskoler er bygget før 1995, hvor der ingen krav var om ventilation. [Base: 1.289 skoler]³

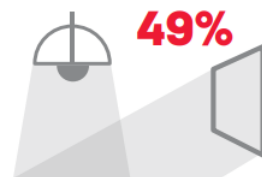
91% af klasseværelsernes CO₂-niveau overstiger dagligt grænseværdien på 1.000 ppm. [Base: 245 klasser]³

47% af brugstiden i klasseværelserne overstiger CO₂-niveauet grænseværdien på 1.000 ppm. [Base: 245 klasser]³

63% af brugstiden opholder eleverne sig i et lydtrykniveau over 63 dB. [Base: 98 klasser]³

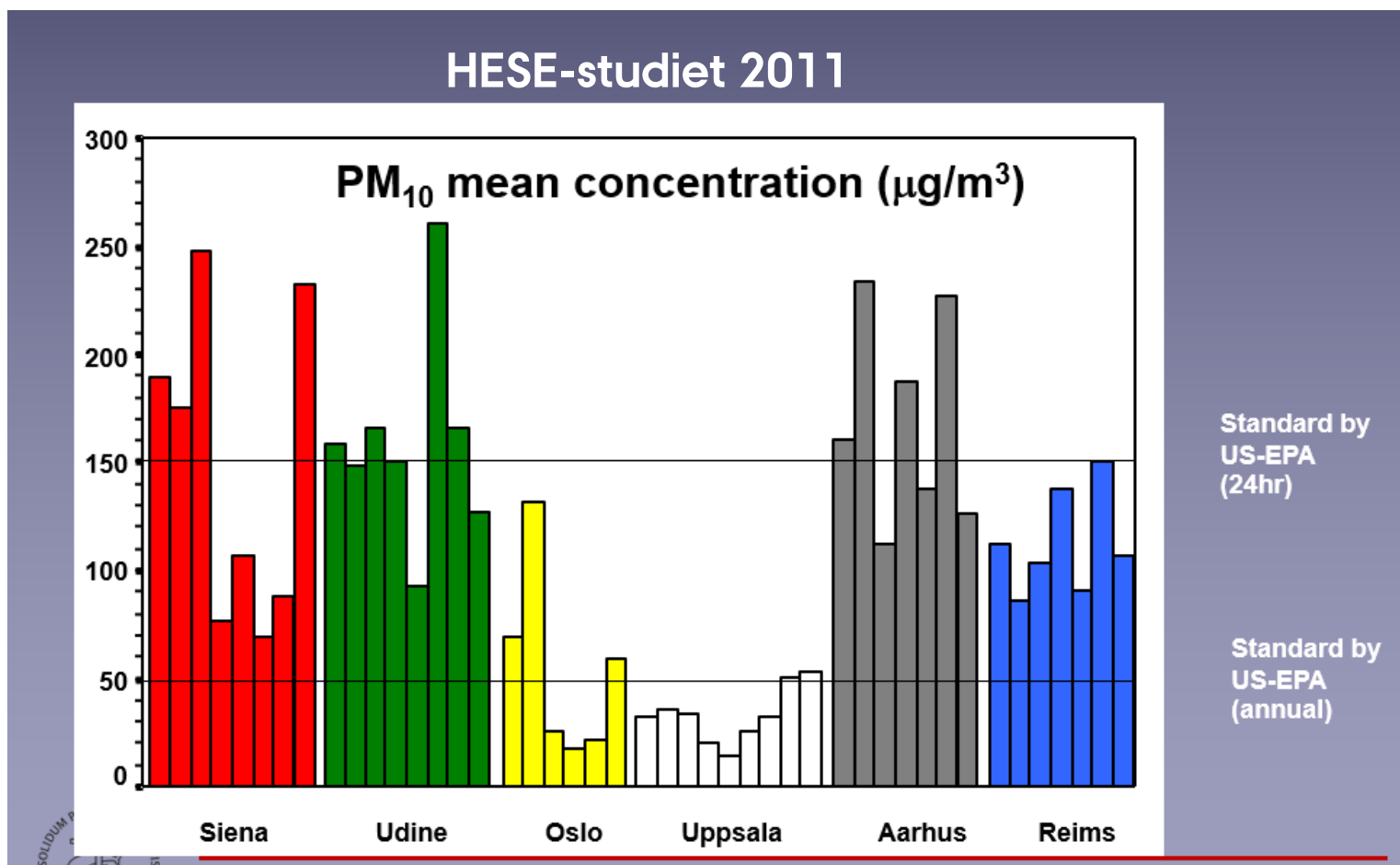

49% af klasseværelserne har i brugstiden et belysningsniveau lavere end grænseværdien på 300 lux. [Base: 74 klasser]³

- 1: Danmarks Statistik, 2019
- 2: Indeklima i skoler, DTU, 2011
- 3: Indeklima i skoler, Realdania, 2017

HVORDAN STÅR DET TIL MED PARTIKLER?

→ Niveauer > 50 µg/m³ i
78% af klasselokalerne

Kilder:

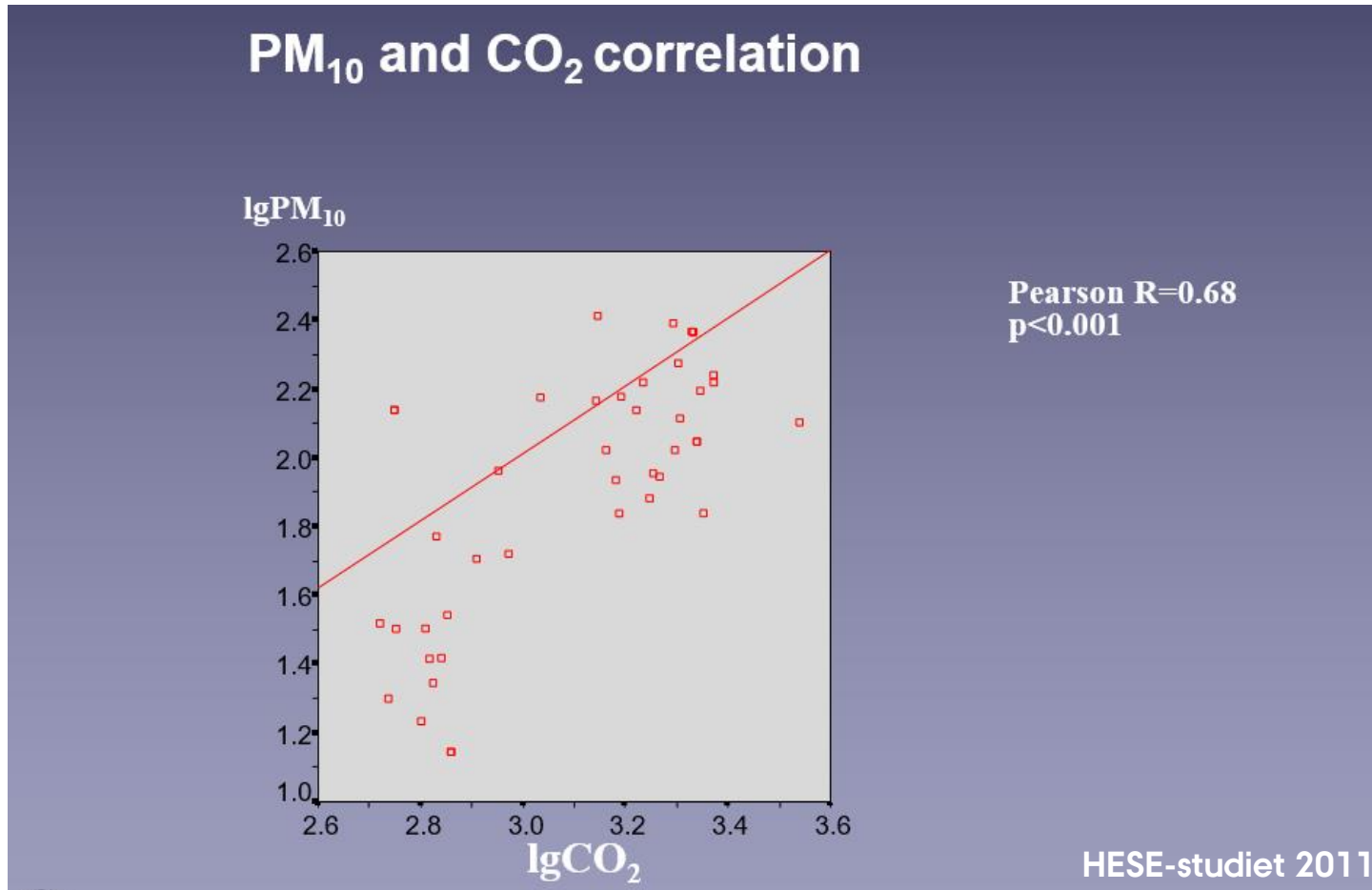
- Trafik udendørs (land/by)
- Kantine (madlavning)
- Placering af klasselokale
- Aktiviteter (billedkunst)

HVORDAN STÅR DET TIL MED PARTIKLER?

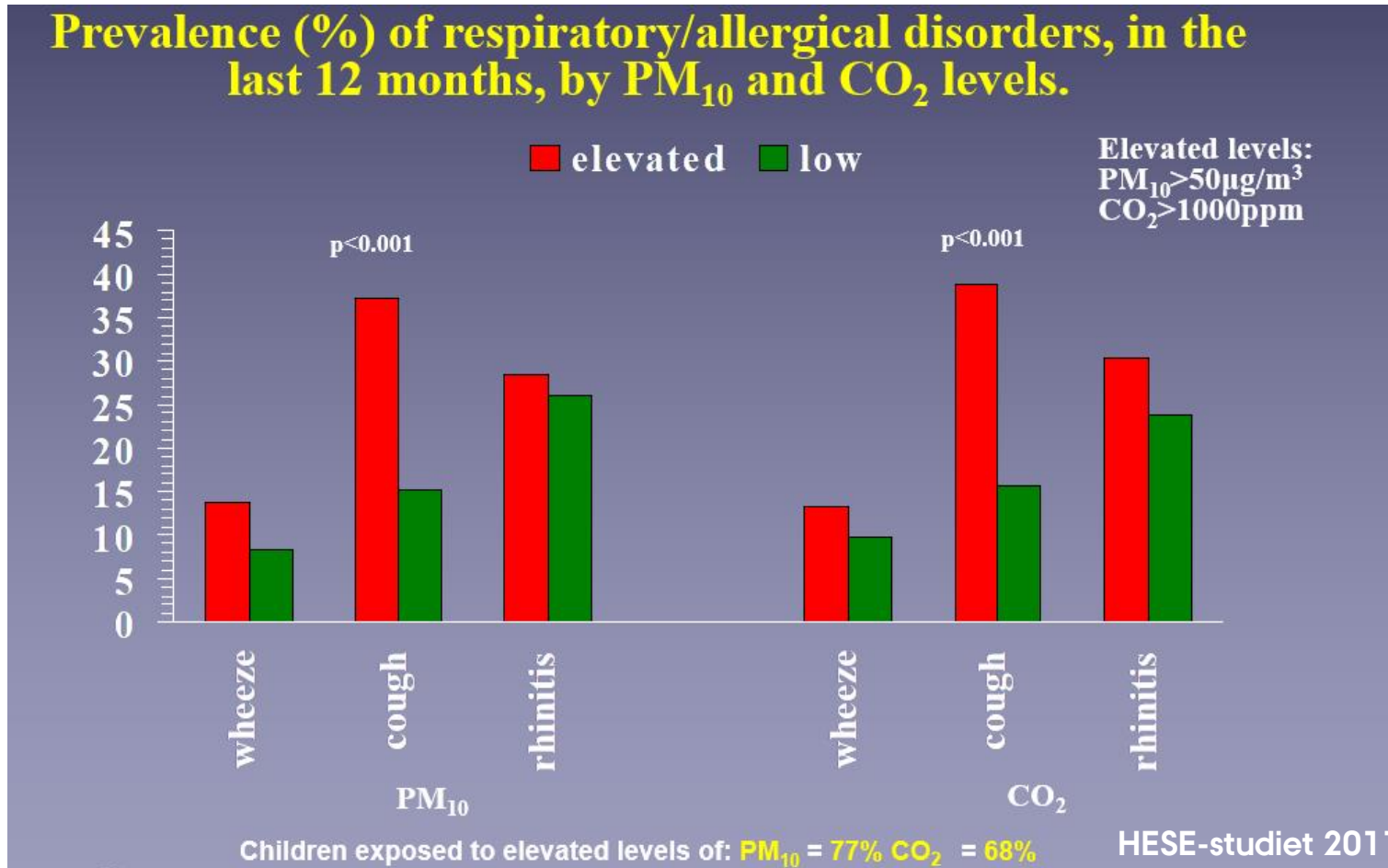

→ Menneskelig aktivitet betyder noget for både CO₂- og partikel-niveauerne i klasselokaler.

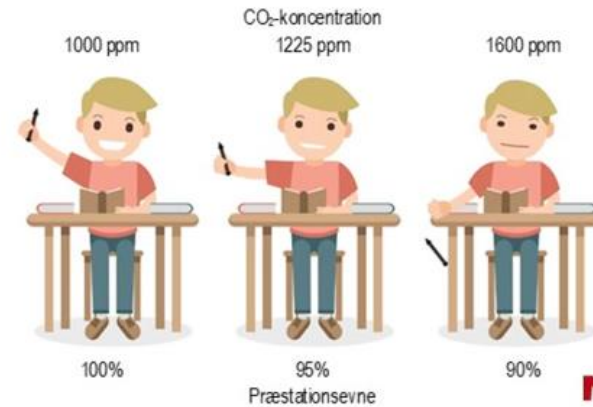
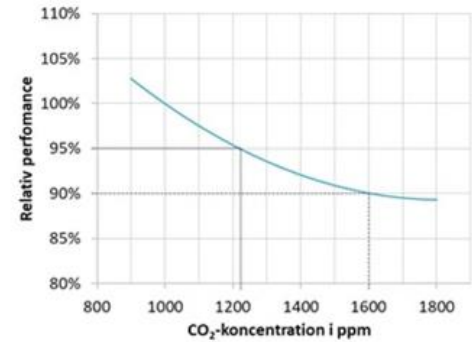
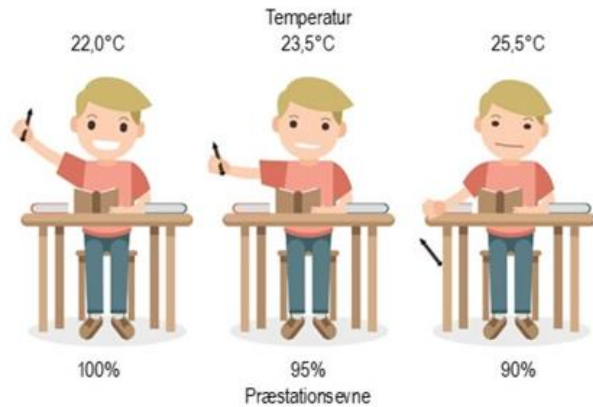
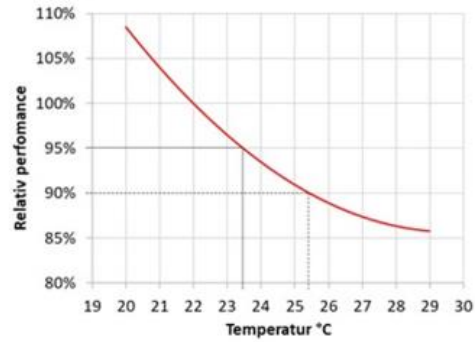

HVAD HAR PARTIKELNIVEAUERNE AF KONSEKVENSER?

HVAD HAR CO2 OG TEMPERATUR AF KONSEKVENSER?

Temperatur og luftkvalitet

HVAD KAN VI GØRE?

- Identificere kilder til partikeldannelse og om muligt begrænse kilderne.
- Klasselokaler bør ventileres!

Naturlig ventilation m. jævnlig udluftning (på de rigtige tidspunkter).

Mekanisk ventilation jf. HESE-studiet og Masse-eksperimentet 2021.

”Masse-eksperimentet 2021”: Ventilation hjælper på kemien. Kombinationen af mekanisk og naturlig ventilation i klassen reducerer kemien (VOC'er) i de danske klasselokaler bedst.

masse eksperiment astra

I kan gøre noget selv

Handlinger i selv kan udføre, hvis I vil forbedre luften i klassen. Handlingerne er foreslået på baggrund af resultaterne fra Masseeksperiment 2021 'Indeklima' og 'Kemi i luften'.

Se mere på masseeksperiment.dk

Brug mekanisk ventilation
Tjek, at den mekaniske ventilation fungerer. Den skal køre, så længe I er i lokalet. Det hjælper både på CO₂ og VOC-koncentrationen.

Åbn vinduerne
Naturlig ventilation, som åbne vinduer, virker. Luft ud strategisk fx lige efter pauser, hvor der har været aktivitet i lokalet. Udluftning sænker koncentrationen af VOC fra madpakker, sved, parfume osv. og bidrager positivt til luftens kvalitet.

Luft ud om morgenen
Start dagen med naturlig udluftning, fx når den første meder ind. Det vil afhjælppe VOC.

Ryd op
Ryd op i klasselokalet. Lag bøger væk, tøm skraldespanden og hæng overtøj uden for klasselokalet. Det bidrager til sammen positivt til bedre luftkvalitet.

Undervisningsmiljørepræsentanter
Hvis I ikke allerede har Undervisningsmiljørepræsentanter på skolen, så bed om at få disse. Lad dem repræsentere jer i dialoger og beslutninger om skolens indeklima. Læs mere på skoleelever.dk/undervisningsmiljorepresentant/

Duksehjulet

Brug mekanisk ventilation

Tjek, at den mekaniske ventilation fungerer. Den skal køre, så længe I er i lokalet. Det hjælper både på CO₂ og VOC-koncentrationen.

Åbn vinduerne

Naturlig ventilation, som åbne vinduer, virker. Luft ud strategisk fx lige efter pauser, hvor der har været aktivitet i lokalet. Udluftning sænker koncentrationen af VOC fra madpakker, sved, parfume osv. og bidrager positivt til luftens kvalitet.

TAK TIL ...

Sponsorer

Realdania Forskning (<https://realdania.dk/>). Graduate School of Health, Aarhus Universitet.

Klimakammergruppen

Torben Sigsgaard, Vibeke H. Gutzke, Peter Ravn, Kirsten Østergaard & Ole Dam

Samarbejdspartnere

Institut for Kemi, Aarhus Universitet.

Institut for Folkesundhed, Københavns Universitet.

Aarhus Universitetshospital.

School of Public Health and Community Medicine, University of Gothenburg.

iNANO, Aarhus Universitet.

Tak til alle deltagerne i begge studierne!

Tak til Professor Torben Sigsgaard for viden om indeklimaet på skoler.

SPØRGSMÅL?

AARHUS
UNIVERSITY

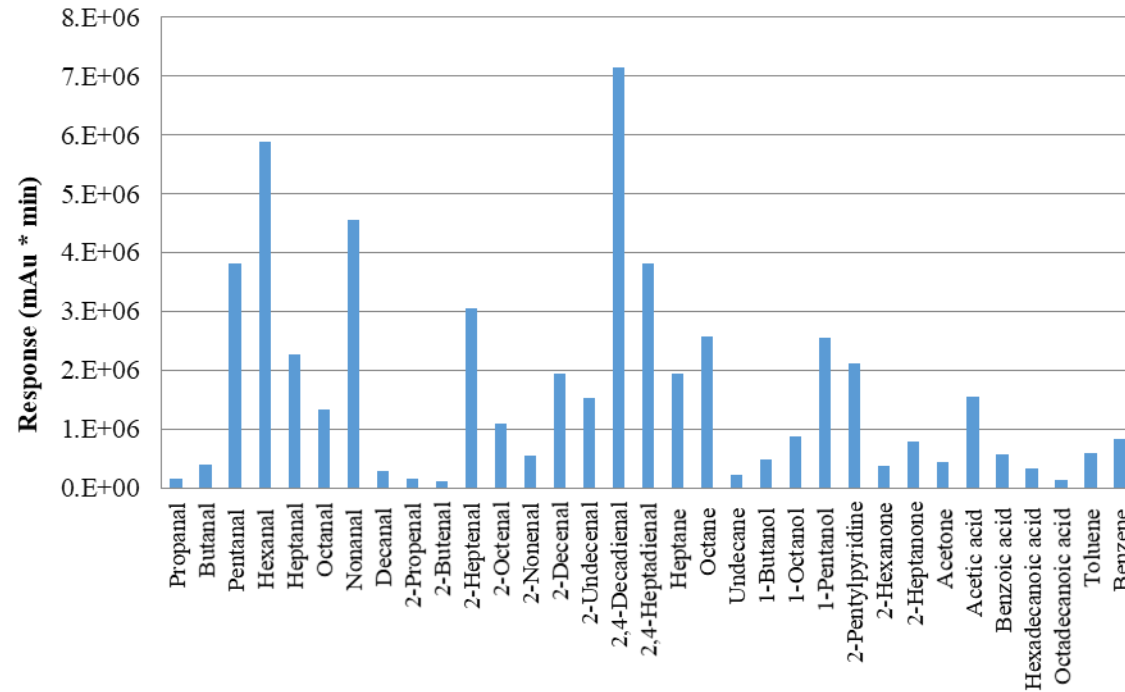
EKSTRA SLIDES

STEARINLYS OG STEGEOS

Measurement	Unit	Clean air exposure	Cooking exposure	Candle exposure
Number of sessions, <i>N</i>		10	11	11
Temperature	°C	22.9 ± (0.2)	22.9 ± (0.2)	23.1 ± (0.2)
Humidity	RH%	43.8 ± (1.2)	43.1 ± (1.0)	43.2 ± (0.7)
CO ₂	ppm	629 ± (74)	542 ± (43)	915 ± (66)
NO ₂ [†]	ppb	2.1 ± (0.5)	6.5 ± (1.8)	52.9 ± (1.8)
PM _{2.5}	µg/m ³	5.8 ± (6.8)	96.1 ± (13.1)	89.8 ± (9.3)
PM ₁₀	µg/m ³	3.0 ± (1.0)	97.2 ± (11.7)	91.4 ± (7.6)
Total particle number conc. (2.4-79.1 nm) [†]	#/cm ³	1.1 x 10 ³ (1.2 x 10 ³) ^a	5.9 x 10 ³ (6.5 x 10 ³) ^b	1.7 x 10 ⁶ (1.8 x 10 ⁵) ^c
Total particle number conc. (14.6-661.2 nm) [†]	#/cm ³	8.8 x 10 ² (3.4 x 10 ²) ^a	7.2 x 10 ⁴ (2.5 x 10 ⁴) ^b	3.7 x 10 ⁵ (1.3 x 10 ⁵) ^c

VOC'ER – STEGEOS

E-CIGARETTER

Measurement	Unit	Clean air exposure	Passive vape exposure
Number of sessions, <i>N</i>		9	8
Temperature	°C	22.9 (0.3)	22.8 (0.4)
Humidity	RH%	42.8 (1.7)	42.2 (2.7)
CO ₂	ppm	573 (59)	617 (49)
O ₃	ppb	0.51 (1.5)	2.64 (0.9)
Sound level Leq	dB(A)	47.3 (3.1)	48.5 (3.8)
PM _{2.5}	µg/m ³	3.4 (2.1)	95.0 (140)
Solair (particles > 500 nm)	#/m ³	6.8x10 ⁴ (3.9x10 ⁴) ^a	6.1x10 ⁷ (2.1x10 ⁷)
P-trak (20-1000 nm)	#/cm ³	107 (43.3) ^b	1.3x10 ⁴ (2.2x10 ⁴) ^c
Total particle number conc. (7.37-299.6 nm) [†]	#/cm ³	123.3 (-) ^d	1.2x10 ⁴ (8.6x10 ²) ^e
Total particle number conc. (10.6-495.8 nm) [†]	#/cm ³	5.0 (4.2) ^f	1.7x10 ⁴ (1.1x10 ³) ^g

